Shiv Chhatrapati Shikshan Sanstha's
Rajarshi Shahu Mahavidyalaya (Autonomous), Latur

Research Advisory Committe & Intellectual Property Cell

National Education Policy : Exploration and Perspectives

: Edited By :
Dr. Mahadev Gavhane
Chief Editor
Dr. Suresh Phule
Editor
Dr. Kundan Tayade
Co-Editor

: Editorial Board :
Prof. Sadashiv Shinde (Vice-Principal)
Dr. Omprakash Shahapurkar (CoE)
Dr. Anuja Jadhav (HoD, English)
Dr. Sambhaji Patil (HoD, Marathi)
Dr. Pushpalata Trimukhe (HoD, Commerce)
Dr. Abhijit Yadav (IQAC, Coordinator)

National Education Policy : Exploration and Perspectives
Edited By : Dr. Mahadev Gavhane (Chief Editor)
Dr. Suresh Phule (Editor)
Dr. Kundan Tayade (Co-Editor)

ISBN 978-93-84572-64-8

Pravartan Publication
Sant Dyaneshwar Nagar,
LIC Colony, Latur

Copyright © Authors 2023

First Editon : 8 March 2023

Offset : Pavan Offset, Latur

Front Page Design : Viru Gulve

Price : Rs. 200/-

Note : All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the written permission of the publisher and theAuthor.

INDEX

1. Analysis of New Education Policy: 2020 05
Prof. Vinod D. Late
2. Curriculum Design and Development: A Vital component of the NEP's Achievement 11
Renuka Ramakant Londhe
3. National Education Policy 2020 : Advantages And Disadvantages For Students 19
D. V. Raje
4. National Education Policy 2020 and challenges before Higher Education 22
Dr. Prakash Ratanlal Rodiya,
Dr. Suresh J. Phule
5. NEP 2020: Impact and issues 31
Aman K. Shaikh
V. D. Panchal
6. Overview of Nep 2020 37
Dr. Prakash Ratanlal Rodiya
7. National Education Policy 2020: Skill Development and Vocational Education 42
Mr. Krishnkant Bhujang Walasange
8. New Education Policy 2020: A Comparison with 1986 Policy 47
Miss. Aakanksha Kashinath Balsaraf
9. National Education Policy overview and principles 55
Prof. Sampada Suresh Kale
10. New Education Policy and its Impact areas 61
Miss Jaya M. Nahata
11. Higher Education in NEP 2020 69
Dr. Sachin Bhandare

12. Challenges and Opportunities of
New Education Policy 2020 75
Miss Juveriya Mahmood Shaikh
13. NEP 2020 for making "India hub of
Global Knowledge with Superpower" 83
Laturiya Pooja S.
14. NEP 2020: Empowerment of Teachers Skill 92
K. B. Shinde
15. Exploration of Various Dimensions of New
Education Policy (NEP): 2020 95
K. S. Raut, D. V. Raje, Kundan C. Tayade
16. Critical Analysis and a Glimpse of
New Education Policy 100
Miss. Amruta Dinkar Savalsure
17. New Education Policy-2022:Rational for
Employability Opportunities 107
Maroti Sayabu Sudewad
Kundan Chandramani Tayade
18. New Education Policy 2020- The Reform of the
Regulatory System in Higher Education 112
N. S. Pimple
१९. नई राष्ट्रीय शिक्षा नीति (२०२०) में भारतीय
भाषाओं की महत्ता 115
प्रा. सूर्यकांत रामचंद्र चव्हाण
२०. राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० के दृष्टि में
भारतीय ज्ञान प्रणाली (IKS) और
संस्कृत ज्ञान प्रणाली (SKS) 123
सहाय्यक. प्रा.- विनय व्यंकट गायकवाड
२१. नवीन शैक्षणिक धोरण-२०२० व तंत्रज्ञान संस्था 129
डॉ. वितेश निकते, प्रा. ज्ञानेश्वर बनसोडे
२२. २०२० आभासी कि वास्तव 135
श्री नरसिंग जयसिंग शिंदे
डॉ.ओमप्रकाश व्ही.शहापूरकर

❒❒❒

1.
Analysis of New Education Policy: 2020

Prof. Vinod D. Late,
Assistant Professor,
Department of Commerce
Rajarshi Shahu Mahavidyalaya
(Autonomous), Latur

Abstract:

The National Education Policy 2020 looks into the education system rooted in Indian ethos that contributes directly to transforming India that is Bharat. It was a long wait of 34 years for the country to see a New Education Policy 2020.On the 29th of July India saw the light of New Education Policy 2020 which received the approval of the Modi 2.0 government. In this new policy, there will be a 5+3+3+4 structure which comprises 12 years of school and 3 years of Anganwadi/ pre-school replacing old 10+2 structure. The NEP 2020 government is looking forward to making India a "global knowledge superpower" and it will be only done by making education system for schools and colleges more flexible, holistic, and multi-disciplinary which will bring out their unique capabilities.

Introduction:

The Government of India introduced the National Educational Policy (NEP) in 2020. The policy aims to achieve the set goals phase-wise with spirit and intent by the prioritization of action points in a comprehensive manner that entails careful planning, monitoring and collaborative implementation, timely infusion of requisite funds and careful analyses and reviewing at multiple implementation steps. Creation of a National Research Fund, incorporation of a new Higher Education Commission of India and investments of an amount equivalent to 6% of the

गरज आहे. अनलाईन शिक्षणाचा अनुभवात्मक आणि उपक्रम–आधारित शिक्षणाशी मेळ घातला जात नाही तोपर्यंत, ते केवळ स्क्रीन–आधारित शिक्षण बनण्याची शक्यता आहे,

जागतिक दर्जाच्या डिजिटल पायाभूत सुविधा, शैक्षणिक डिजिटल सामग्री आणि क्षमता निर्माण करण्यासाठी एक समर्पित युनिट तयार करणे शिक्षणात तंत्रज्ञानाचा वापर हे केवळ साध्य नाही तर एक प्रवास आहे आणि या धोरणातील उष्टिंची अंमलबजावणी करण्यासाठी विविध परिसंस्था एकत्र येण्याची क्षमता आवश्यक आहे. डिजिटल पायाभूत सुविधा, शैक्षणिक डिजिटल सामग्री आणि क्षमता निर्माण करण्यासाठी, समन्वय साधण्यासाठी शालेय आणि उच्च शिक्षण, दोन्हींच्या ई–शिक्षणाच्या गरजा भागवण्यासाठी मंत्रालयात एक समर्पित युनिट तयार केले जाईल. या केंद्रात प्रशासन, शिक्षण, शैक्षणिक तंत्रज्ञान, डिजिटल अध्यापनशास्त्र आणि मूल्यांकन, ई–शासन अशा सर्व क्षेत्रांतील तज्ज्ञ समाविष्ट करुन एक दर्जेदार तंत्रज्ञानाचा वापर करुन एक प्रभावी शिक्षणप्रणाली निर्माण होत असल्याचे चित्र दिसून येते आहे. याचा केवळ प्रभावीपणे अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे यासाठी लागणारे आर्थिक पाठबळ देवून पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ ग्रंथ

१. डॉ. रामशकल पाण्डेय, नई शिक्षा नीति, एस व्ही पी एम, आग्रा

२. पी.डी. त्यागी, कोठारी कमीशन, एस व्ही पी एम, आग्रा

३. विभुते भालबा, राष्ट्रीय शिक्षण धोरण–२०२० , मेहता पब्लिकेशन हाउस, पुणे

४. डॉ. डी.एन. मोरे, उच्च शिक्षण धोरण : आव्हाने आणि दिशा, युनिक पब्लिकेशन, पुणे

५. नई एज्युकेशन अहवाल.२०२०

६. इंटरनेट

❑❑❑

२२.
२०२० आभासी कि वास्तव

श्री नरसिंग जयसिंग शिंदे
भूगोल विभाग
रा. शा. महाविद्यालय
(स्वायत्त) लातूर.
email - narsingshinde@gmail.com

डॉ.ओमप्रकाश व्ही.शहापूरकर
भूगोल विभाग
रा. शा. महाविद्यालय
(स्वायत्त) लातूर

भारत वर्षाने नेहमीच जगाला दिशा दाखवण्याचे महान कार्य केले आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे सर्व समावेशक असे भारतीय शिक्षण होय. तात्कालीन परिस्थितीमध्ये जागतिक दर्ज्याचे एक प्रसिद्ध शैक्षणिक केंद्र म्हणून भारताकडे पहिले जात असे यातत क्षशीला, नालंदा, विक्रमशिला, वल्लभी ही ठिकाणे देशाची नव्हे तर जगाची ज्ञानाची भूक भागवत होती. मात्र नंतरच्या काळात झालेली परकीय आक्रमणे आणि काही चुकीची धोरणे यामुळे शैक्षणिक क्षेत्रातील महासत्ता असणाऱ्या भारतीय शिक्षण व्यवस्थेला घरघर लागली. ब्रिटिश कालीन धोरणामुळे शिक्षणाचे स्वरूप आणि त्याची व्यापकता तसेच त्याच्या मूलभूत हेतू मध्ये मोठ्या प्रमाणात बदल झाले. लोकांचा शिक्षणाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलल्यामुळे व्यक्ती अन्न वस्त्र निवारा आणि नंतर शिक्षण अशा संकल्पनेपर्यंत येऊन पोहोचला मात्र शिक्षणामुळे अन्न–वस्त्र–निवारा मिळतो वा मिळविणे अगदी सोयीचे होते हा तो विसरला. त्यामुळे भारतातील शिक्षण व्यवस्था जगाच्या तुलनेत कासवाच्या गतीने प्रगती करू लागली. स्वातंत्र्योत्तर काळात भारतीय शिक्षण व्यवस्था सुधारण्याची गरज आहे याची जाणीव प्रकर्षाने होऊ लागली त्यासाठी पहिला प्रयत्न १९६४ साली करण्यात आला. मात्र ज्या काही प्रमाणात सुधारणा झाल्या, मात्र काही उद्दिष्टे ठेवण्यात आली ती पूर्णत्वास कधी गेलीच नाही याचा प्रत्यय दुसऱ्या दुरुस्तीमध्ये दिसतो कारण पुन्हा काही प्रमाणात स्वरूप बदलून तीच उद्दिष्टे नव्याने मांडण्यात आली आणि पुन्हा तिसर्यांदा आपण पहिल्या शैक्षणिक धोरणात प्राप्त न करू शकलेल्या ध्येयांचा

पटपुरावा करत आहोत या शिवाय सध्या आपल्या समोर असणाऱ्या आणि नवीन निर्माण होणाऱ्या प्रश्नांना सामोरे जाऊ शकू असे आशावादी चित्रया नवीन-२०२० मध्ये मांडण्यात आली आहेत.

भारत वर्षाला पुन्हा गत शैक्षणिक वैभव प्राप्त करून देण्यासाठी आणि भारतातील तरूणाईला बौद्धिक दृष्ट्या सक्षम बनवण्यासाठी तसेच पुन्हा भारताला महागुरु बनवण्यासाठी डॉ. कस्तुरीरंगन यांच्या नेतृत्वाखाली २०१९ मध्ये या समितीची स्थापना करण्यात आली या समितीने भारतीय शैक्षणिक इतिहास, सध्याची परिस्थिती, जागतिक स्पर्धा, तंत्रज्ञानातील तसेच, मानवी जीवनातील बदल,बौद्धिक विकासाच्या अवस्था या बाबींचा सर्वांगीण विचार करून सध्याचे नूतन शैक्षणिक धोरण मांडले आहे.

वैशिष्ट्ये :

- पूर्वीच्या तुलनेत विद्यार्थ्याचा शैक्षणिक प्रक्रियेत लवकर समावेश होणार.
- लहान वयात मात्र मनोरंजन आणि खेळातून विद्यार्थ्याला त्याच्या मातृभाषेत शिक्षण मिळणार.
- परीक्षेची भीती आणि अभ्यासाचा ताण दूर करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे.
- मुलांच्या पाठीवरील दप्तराचे ओझे दूर करण्यात आले आहे.
- मानव संसाधन मंत्रालय बदलून शिक्षण मंत्रालय केले जाणार
- GDP च्या ६% रक्कम ही आता शिक्षणावर खर्च केली जाणार आहे.
- RTE चा आवाका वाढला असून तो आता ८ वर्ष वरून १५ वर्ष होणार आहे. म्हणजेच यापूर्वी ६ ते १४ वयोगटातील विद्यार्थ्यांना मोफत शिक्षण मिळत होते ते आता बदलून ३ ते १८ वर्षापर्यंत झालेआहे.
- मध्यान्न भोजन व्यवस्थेत बदल होऊन त्यात आता सकाळच्या नाश्त्याचा ही समावेश करण्यात आला आहे म्हणजेच सकाळचा नाश्ता आणि दुपारचे जेवण शाळेतच मिळणार आहे.
- जगभरातील सर्वोत्कृष्ट अशा ५० विद्यापीठांना भारतात शाखा उघडता येणार त्यामुळे आपल्या देशातच राहून विदेशातील उत्तम विद्यापीठांमध्ये शिक्षण घेण्याची सुविधा उपलब्ध होणार आहे.
- प्रत्येक विद्यार्थ्याचे A.B.C. अॅकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिट मध्ये रेकॉर्ड मेंटेन होणार व ते यूजीसी कडे जमा असणार

- संशोधन कार्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन फाउंडेशन मार्फत जीडीपीच्या ०.६९% खर्च करण्यात येणार NAAC हे UGC पासून स्वतंत्र होणार व एक स्वायत्त संस्था म्हणून कार्य करणार आहे.
- यापुढे Graduation ३ किंवा ४ Post Graduation वर्षाचे तर हे १ किंवा २ वर्षाचे करण्यात आले आहे.
- कोणत्याही विद्यार्थ्याला कोणत्याही शाखेचे बंधन असणार नाही त्यामुळे कला, वाणिज्य आणि विज्ञान या पैकी कोणत्याही शाखेच्या विद्यार्थ्याला कोणत्याही विषयाची स्वतः च्या आवडीनुसार निवड करता येणार आहे.
- विद्यार्थी शिक्षण प्रक्रियेमधून केव्हाही बाहेर पडू शकतो आणि केव्हाही शिक्षण प्रक्रियेमध्ये पुन्हा समाविष्ट होऊ शकतो अशी व्यवस्था केली आहे.
- ५+३+३+४ नंतर१ वर्ष शिक्षण घेतल्यास सर्टिफिकेट कोर्स, २शिक्षण वर्ष पूर्ण केल्यास डिप्लोमा सर्टिफिकेट, ३ वर्षशिक्षणघेतल्यासडिग्री सर्टिफिकेट आणि चार वर्ष पूर्ण केल्यास रिसर्च सर्टिफिकेट मिळणार अशी व्यवस्था करण्यात आली आहे.
- या नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये ऑनलाईन शिक्षणाची पद्धत समाविष्ट असणार आहे त्यामुळे सर्टिफिकेट कोर्स किंवा अपडेटेड कोर्स करण्याची सोय घरबसल्या उपलब्ध होणार आहे.
- Computer Technology आणि त्याच्या वाढत्या महत्त्वाचा विचार करून इयत्ता सहावी पासूनच विद्यार्थ्यांना कोडिंगशिकवली जाणार आहे.
- कौशल्यांचा विकास होण्यासाठी वेल्डिंग, पेंटिंग, टेलरिंग, संगीत-नृत्य, कम्प्युटर एज्युकेशन यांचाही या नवीन बाबींचा यानवीनधोरणामध्ये समावेश करण्यात आला आहे.
- ६, ७, ८ वी च्या वर्गापासून विद्यार्थ्यांना व्होकेशनल कोर्स किंवा विषय निवडण्याची मुभा देण्यात आली आहे.
- विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्याच्या पद्धतीत मोठा बदल करून त्याचा परीक्षा पेपर स्वतःचे मूल्यमापन वर्ग मित्रांचे मूल्यमापन शिक्षकांचे मूल्यमापन अशा स्वरूपात करण्यात आले आहे.
- बोर्ड परीक्षेचे महत्व तसेच टक्केवारीचे महत्त्व कमी करून टक्केवारी पेक्षा पुढील शिक्षणासाठी यंत्रं परीक्षा घेण्यात येणार आहेत.

- नवीन शैक्षणिक धोरणामध्ये ज्या बदलांची ची अपेक्षा ठेवण्यात आली आहे ते बदल करण्यासाठी वास्तविक परिस्थिती व आपल्याकडे उपलब्ध असणारी साधने ही पर्याप्त आहेत का याची शंका मात्र नक्कीच उपस्थित होताना दिसून येते आहे अशा शंका उत्पन्न करणाऱ्या बाबी पुढील प्रमाणे दिसून येतात.

शंका

नवीन शैक्षणिक सुधारणा या खाजगी शाळा तसेच शिक्षणाच्या व्यापारी करणास खतपाणी घालणाऱ्या असल्याचे दिसून येते आहे.

विद्यार्थ्यांचा प्रवेश वयाच्या चौथ्या वर्षी होतो व सहावीपासून कोडींग शिकवली जाते अशा अवस्थेत ग्रामीण भागात असे तज्ञ शिक्षक व साधने उपलब्ध होणे कितपत शक्य आहे.

दिशाला महागुरू बनवण्याच्या शर्यतीत ग्रामीण भागातील शाळा महाविद्यालय कितपत तग धरू शकतील याबाबत शंकाच आहे.

व्होकेशनल प्रोग्राम आणि कोडींग च्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना खाजगी शिकवण्याकडे ढकलल्याचा हा एक प्रयत्न दिसतो यातून व्यापारी करण्यास चालना मिळण्यास पोषक वातावरण निर्माण होऊ शकते.

विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी वापरण्यात येणारे निकस सक्षम नसल्याचे दिसून येते आहे

शिक्षण हा विषय समवर्ती सूची मध्ये आहे मात्र ए बी सी अकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिट च्या स्वरूपाने युजीसी आणि केंद्राचे वर्चस्व यामध्ये मोठ्या प्रमाणात दिसून येते आहे म्हणून राज्यांच्या अधिकारावर मर्यादा आलेल्या आहेत.

यापूर्वी दोन वेळा शिक्षण पद्धती मध्ये मोठे बदल झाले मात्र त्यात रंग बदलून काही सारखेच मुद्दे होते तसे मुद्दे या नवीन शैक्षणिक धोरणांमध्ये ही पाहायला मिळतात जे पूर्वीच्या म्हणजेच पहिल्या शैक्षणिक धोरणांमध्ये ही बाकी त्याच्या स्वरूपात मांडलेले होते.

कोणतेही बालक जन्माला आल्यापासून वयाच्या पाच ते सहा वर्षापर्यंत मोठा आवाज आणि अनोळखी व्यक्ती यांना घाबरत असतेअशा परीस्थितीत वयाच्या चौथ्या वर्षी मुले शाळेत जाणार त्यामुळे त्यांचे बालपण हरवून जाण्याची भिती नाकारता येत नाही.

ग्रामीण भागातील शाळा महाविद्यालय या पद्धतीसाठी तयार होणे कठीण असल्यामुळे शिक्षणाचे विकेंद्रीकरण व शिक्षण प्रत्येकाच्या दरीया महत्वपूर्ण संकल्पनेत बदल होऊन शिक्षणाचेकेंद्रीकरण होऊन सर्व सामन्यापासून शिक्षण दूर जाण्याची भिती आहे.

शिक्षणाचे केंद्रीकरण झाल्यास विद्यार्थी आणि शिक्षण यातील अंतर वाढेल याचा परिणाम विद्यार्थ्यांच्या गळतीवर निश्चित होईल होऊ शकतो.

ग्रामीण भागातील सद्य परिस्थिती आणि प्रशिक्षित शिक्षक यांचा वास्तविक विचार न करता ही योजना मांडल्याचे दिसून येत आहे.

मागील योजना आणि सध्याची योजना यातील दिवास्वप्न हे परिस्थितीला गृहीत धरून नसल्याने मागील योजना प्रमाणेच काही भाग वगळता ही योजना कागदावरच राहण्याची शक्यता अधिक आहे.

योजना बनवताना पूर्वग्रहदूषित असणाऱ्या व्यक्तींची मांदियाळी असल्याचे दिसून येतेआहेकारण भारतातील महान व्यक्तींच्या यादीत काही विशिष्ट घटकांचे प्रतिनिधित्व करणारे व्यक्ती मांडलेले आहेत उदाहरणार्थ: आर्यभट्ट, चाणक्य, भास्कराचार्य व सुश्रुत यांचा प्रभाव दुसऱ्या संस्कृतीवर पर्यायाने इतरदेशांवर पडल्याचे सांगण्यात आले आहे मात्र गौतम बुद्ध, महावीर, चार्वाक, कबीरदास यांना डावलण्यात आले आहे.

अशाप्रकारे अनेक घटक हे बुद्धीला पटणे थोडे कठीण आहे मात्र उद्देश ठेवताना आणि त्याची अंमलबजावणी करताना वास्तविक इतिहास आणि वास्तविक परिस्थिती यांची जाणीव असेल तर ती बाब कोणत्याही योजनेला यशस्वी बनवण्यास कारणीभूत ठरतेमनाची उदारता,मोठेपणा आणि प्रामाणिक हेतू यायोजना यशस्वी करत असतात व त्यासाठी करावा लागणारा संघर्ष करण्याचेअंगी बळ देत असतात.

२०२० ही ६०० पानांची आणि २७ प्रकरणांची व बुद्धीजीवी डॉ. कस्तुरीरंगन यांनी मांडलेली स्वच्छ योजना आहे असे मानून ही यशस्वी व्हावी आणि पुन्हा भारत शैक्षणिक वैभव प्राप्त करून जगाला दिशा दाखवण्याचे महान कार्य करो हीच सदिच्छा..

संदर्भ :

१) शैक्षणिक अहवाल -२०२० कस्तुरी रंजन समिती-(NEP-२०२०)

२) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० शिक्षण मंत्रालयभारत सरकार
3) https://www.wikipedia.org
4) NEP 2020 - Reformation of Indian Education System Paperback – 1 November 2021
5) National Education Policy 2020 : The Key to Development in India (Dr. Keshab Chandra Mandal)

❑❑❑